

Світлана Василівна СЕНИК,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка,
вул. Січових Стрільців, 14, м. Львів, 79001,
senykwitlana@gmail.com

УДК 347.965.43

СТОРОНИ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Предметом дослідження є інститут представництва в суді у частині суб'єктного складу сторін представництва в цивільному процесі. Проаналізовано доктринальні підходи до розуміння поняття представництва в суді. На основі аналізу законодавчих положень, наукових підходів та судової практики підтримується позиція, що метою представництва в суді є надання правової допомоги заінтересованій особі з метою захисту її прав, свобод та інтересів. Зроблено такі висновки: представництво можливе у всіх видах проваджень та на всіх стадіях цивільного процесу; представництво можливе щодо всіх осіб, які беруть участь у справі (у справах про усиновлення з урахуванням ст. 223 СК України та ч. 4 ст. 235 ЦПК України; виходячи з положень Закону України "Про прокуратуру", прокурор у цивільному процесі повинен брати участь особисто). Відстоюється позиція, що фізична особа може бути представником у суді лише за наявності в сукупності всіх умов, визначених ст. 40 ЦПК України, а тому відсутність хоча б однієї із них позбавляє фізичну особу здатності бути представником у суді. Зазначено, що повноваження представника в суді повинні підтверджуватись відповідними документами, а процесуальні дії суду у разі порушення правил щодо підтвердження повноважень представника залежатимуть від стадії цивільного процесу.

Ключові слова: представництво, суд, заінтересована особа, адвокат, фізична особа, довіреність, договір.

Потреба у представництві в суді виникає у разі відсутності в заінтересованій особі цивільної процесуальної дієздатності або неможливості особисто здійснювати свої процесуальні права та обов'язки з інших причин.

Конституційний Суд України у п. 6 рішення від 8 квітня 1999 р. у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень ст. 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) установив, що за правовою природою представництво в суді є правовідносинами, в яких одна особа (представник) на підставі певних повноважень виступає від імені іншої особи (довірителя) і виконує процесуальні дії в суді в її інтересах, набуваючи (змінюючи, припиняючи) для неї права та обов'язки [1].

У процесуальній доктрині під процесуальним представництвом розуміють, зокрема:
— процесуальну діяльність особи (представника, повіреного), спрямовану на захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів іншої особи, яка бере участь у справі, державних і громадських інтересів, а також сприяння судові у всебічному, повному й об'єктивному з'ясуванні обставин справ, у постановленні законного й обґрунтованого рішення [2, с. 155];

— правовідносини, в силу яких одна особа (представник) виконує на підставі повноваження, яке надане йому законом, статутом, положенням чи договором,

процесуальні дії у цивільному судочинстві в інтересах іншої особи (довірителя), які спрямовані на захист порушених, оспорюваних та невизнаних прав та інтересів іншої особи, державних чи суспільних інтересів, у результаті чого у представника виникає комплекс процесуальних прав та обов'язків [3, с. 178–179];

— правовідносини, на підставі яких представник здійснює процесуальні дії від імені та в інтересах особи, яка бере участь у справі, з метою захисту її прав [4, с. 143; 5, с. 107–108];

— правовідношення, відповідно до якого одна особа — представник — здійснює в суді процесуальні дії від імені та в інтересах іншої особи з метою надати допомогу в захисті прав й інтересів свого довірителя [6, с. 76].

Сторонами судового представництва є особа, яку представляють (довіритель), та судовий представник.

На думку Н. Ю. Сакари, метою судового представництва є лише надання правової допомоги особі для забезпечення найбільш повного захисту її прав, свобод та інтересів. При цьому, як зазначається науковцем, досягнення вказаної мети є основним та єдиним завданням цього інституту [7, с. 745].

У контексті цієї наукової позиції необхідно згадати Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 р., в п. 3.2 якого зазначено, що правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати. При цьому у передбачених законом випадках, зокрема для захисту прав і свобод дітей, неповнолітніх батьків та для захисту від обвинувачення, відповідні державні органи, їх посадові та службові особи під час здійснення своїх повноважень зобов'язані забезпечити надання зазначеним особам необхідної правової допомоги.

Право на правову допомогу — це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права.

Конституційний Суд України зазначає, що гарантування кожному права на правову допомогу в контексті ч. 2 ст. 3, ст. 59 Конституції України покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки обумовлюють необхідність визначення в законах України, інших правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги [8].

На виконання положень ст. 59 Конституції України в Україні прийнято Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” та Закон України “Про безоплатну правову допомогу”.

Перелік осіб, які можуть брати участь у цивільній справі через судового представника, визначений ст. 25 ЦПК України. Так, згідно з ч. 1 цієї норми сторона, третя особа, особа, яка відповідно до закону захищає права, свободи чи інтереси інших осіб, а також заявник та інші заінтересовані особи в справах окремого провадження (крім справ про усиновлення) можуть брати участь у цивільній справі особисто або через представника. Це законодавче положення містить прогалину, оскільки процесуальне представництво можливе у всіх видах проваджень у цивільному процесі, в тому числі й в наказному провадженні (ч. 2 ст. 26 ЦПК України). А тому заявник та боржник у справах наказного провадження можуть брати участь у справі як особисто, так і через представника. Визначення суб'єктного складу законного процесуального представництва зазначено у ст.ст. 39 та 43 ЦПК України. Процесуальне представництво можливе на всіх стадіях процесу.

Матеріально-заінтересованою особою у процесі може бути фізична та юридична особа, держава, територіальна громада. У цьому контексті слід акцентувати увагу на тому, що відповідно до положень ч. ч. 3, 4 ст. 38 ЦПК України юридичних осіб представляють їхні органи, що діють у межах повноважень, наданих їм законом, статутом чи положенням, або їх представники. Державу представляють відповідні органи

державної влади в межах їх компетенції через свого представника. Згідно зі ст.ст. 269, 274 ЦПК України територіальну громаду у справах окремого провадження представляють органи місцевого самоврядування.

Проте слушною є наукова позиція, що юридична особа не представляється органами, а діє через органи. Держава також, як і юридична особа, діє через органи влади, а в суді виступають представники [9, с. 73].

Також у п. 5 Рішення Конституційного Суду України від 8 квітня 1999 р. у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) зазначено, що поняття “орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах” означає орган, на який державою покладено обов’язок щодо здійснення конкретної діяльності у відповідних правовідносинах, спрямованої на захист інтересів держави. Таким органом, відповідно до ст.ст. 6, 7, 13 та 143 Конституції України може виступати орган державної влади чи орган місцевого самоврядування, якому законом надано повноваження органу виконавчої влади.

Орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах, фактично є позивачем у справах, порушених за позовною заявою прокурора, і на підставі ч. 1 ст. 21 Господарського процесуального кодексу України є стороною в арбітражному процесі. Цей орган вчиняє процесуальні дії (відповідні функції) згідно зі ст. 22 Господарського процесуального кодексу України.

Законодавче обмеження щодо інституту судового представництва у справах про усиновлення полягає у тому, що подання заяви про усиновлення через представника не допускається (ч. 1 ст. 223 СК України). Разом з тим після відкриття провадження у справі про усиновлення поруч із заявником участь у справі може брати й судовий представник.

Щодо органів та осіб, які звертаються до суду з метою захисту прав, свобод та інтересів інших осіб у порядку ст. 45 ЦПК України, то вони можуть брати участь у справі як особисто, так і через представника, крім прокурора — його участь у цивільному процесі тільки особиста. Наприклад, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 13 Закону України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” Уповноважений має право особисто або через свого представника брати участь у судовому процесі у випадках та порядку, встановлених законом.

Законодавство не містить обмежень щодо можливої кількості судових представників, які представлятимуть одну й ту ж особу.

Участь у процесі судового представника не позбавляє довірителя права на особисту участь у справі. Особа, яку представляють, може брати участь у справі поряд зі своїм представником, але може й не бути присутньою під час розгляду та вирішення справи в суді. Проте слід наголосити, що, виходячи із положень ч. 4 ст. 235 ЦПК України, справи окремого провадження суд розглядає за участю заявника і заінтересованих осіб. Отже, за загальним правилом, участь заявника та заінтересованої особи у справах окремого провадження є обов’язковою навіть у тому випадку, якщо у процесі від їх імені та в їх інтересах бере участь процесуальний представник. Винятки із цього загального правила передбачені ч. 1 ст. 240, ч. 1 ст. 254, ч. 1 ст. 285, ч. 2 ст. 289 ЦПК України.

Крім цього, суд, керуючись ч. 1 ст. 169 ЦПК України, може визнати потрібним, щоб сторона, яка подала заяву про розгляд справи за її відсутності, дала особисті пояснення. Виклимати позивача або відповідача для особистих пояснень можна і тоді, коли у справі беруть участь їх представники.

Представником у суді згідно зі ст. 40 ЦПК України може бути:

1) адвокат;

2) особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність та належно посвідчені повноваження на здійснення представництва в суді.

Згідно з ч. 1 ст. 6 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Ч. 2 цієї статті містить перелік категорій осіб, які не можуть бути адвокатами.

Право адвоката на участь у справі як представника може бути підтверджено такими документами:

1) довіреністю фізичної особи. Довіреність фізичної особи повинна бути посвідчена нотаріально або посадовою особою організації, в якій довіритель працює, навчається, перебуває на службі, стаціонарному лікуванні чи за рішенням суду, або за місцем його проживання. Щодо форми довіреності слід також керуватись положеннями ст. 245 ЦК України та ст. 1 Закону України “Про нотаріат”;

2) довіреністю юридичної особи. Довіреність від імені юридичної особи видається за підписом посадової особи, уповноваженої на це законом, статутом або положенням з прикладенням печатки юридичної особи;

3) договором про надання правової допомоги;

4) доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги;

5) ордером. До ордеру обов’язково додається витяг із договору, у якому зазначаються повноваження адвоката як представника або обмеження його прав на вчинення окремих процесуальних дій. Витяг засвідчується підписом сторін договору.

Фізична особа може бути представником у суді лише за наявності в сукупності чотирьох умов:

1) досягнення вісімнадцяти років;

2) наявність цивільної процесуальної дієздатності;

3) належно посвідчені повноваження на здійснення представництва в суді;

4) не належати до кола осіб, які не можуть бути представниками в суді. До них належать:

а) особи, які діють у цьому процесі як секретар судового засідання, перекладач, експерт, спеціаліст, свідок (ч. 1 ст. 41 ЦПК України);

б) судді, слідчі, прокурори, крім випадків, коли вони діють як представники відповідного органу, що є стороною або третьою особою у справі, чи як законні представники (ч. 2 ст. 41 ЦПК України).

Крім цього, одна й та сама особа не може бути одночасно представником іншої сторони, третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, або беруть участь у справі на другій стороні (ч. 2 ст. 40 ЦПК України).

Також слід пам’ятати про ч. 5 ст. 44 ЦПК України, відповідно до якої у разі відмови представника від наданих йому повноважень представник не може бути у цій самій справі представником іншої сторони. Погоджуємося із науковою думкою, що представник — це відстоювач прав та інтересів конкретної особи, носій її секретів, тому закон не допускає, щоб, наприклад, один і той самий адвокат “перебігав” у судовому процесі від однієї сторони до іншої [10, с. 115]. Крім цього, видається, що суб’єктний склад у цьому випадку має бути ширшим. До прикладу, якщо адвокат як процесуальний представник відмовився представляти позивача, то у цій самій справі він уже не може бути представником не тільки відповідача як іншої сторони, а й будь-кого із осіб, які беруть участь у справі.

Також варто зазначити, що надання фізичній особі повної дієздатності до досягнення повноліття не надає їй можливості бути договірним представником у суді. У процесуальній доктрині висловлена й інша точка зору. Так, Зореслава Ромовська, Наталія Шумська та Надія Шумська зазначають, що ця норма є помилковою, оскільки набуття чи надання повної цивільної дієздатності неповнолітньому — це юридичний факт, який неодмінно має призвести до виникнення повної процесуальної

дієздатності [10, с. 114]. Проте, як уже зазначалось, виходячи із буквального тлумачення ч. 1 ст. 40 ПК України, умови можливості бути представником у суді повинні існувати в сукупності. Відсутність хоча б однієї із них позбавляє фізичну особу здатності бути представником у суді. Разом з тим погоджуємося із думкою вищезазначених авторів, що статус неповнолітнього як законного процесуального представника своєї дитини не можна ігнорувати. Тому напевно чи знайдеться той, котрий буде заперечувати право, скажімо, неповнолітньої матері на подання позовної заяви про стягнення аліментів на дитину чи про відшкодування шкоди у зв'язку з ушкодженням її здоров'я [10, с. 114].

Повноваження фізичної особи як представника у суді можуть бути підтверджені:

- 1) довіреністю фізичної особи;
- 2) довіреністю юридичної особи;
- 3) договором доручення.

У контексті дослідження цього питання слід зазначити, що трудовий договір не є документом, що посвідчує повноваження юрисконсульта як представника в суді, а лише є підставою для можливого здійснення процесуального представництва від імені юридичної особи. Влаштуваючись на роботу, юрисконсульт укладає трудовий договір з роботодавцем, у зміст якого разом з іншими обов'язками включено також й виконання представницьких функцій. Разом з тим для підтвердження своїх повноважень у суді юрисконсульту слід подати посадове посвідчення та довіреність, видану роботодавцем.

Також слід згадати й про так зване "громадське представництво", яке базується на положеннях Закону України "Про громадські об'єднання", відповідно до ч. 1 ст. 1 якого громадське об'єднання — це добровільне об'єднання фізичних та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів.

Згідно із зазначеним Законом громадські об'єднання мають право звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами. Це представництво здійснюється уповноваженими особами громадських об'єднань у справах своїх членів, а також інших фізичних осіб, права та інтереси яких захищають ці організації. Підставою виникнення цього виду представництва є факт членства особи в тому чи іншому громадському об'єднанні.

Інтереси своїх членів мають право також захищати в суді інші громадські організації, наприклад, профспілки, спілки та асоціації споживачів. Так, відповідно до ч. 4 ст. 19 Закону України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" профспілки, їх об'єднання мають право представляти інтереси своїх членів при реалізації ними конституційного права на звернення за захистом своїх прав до судових органів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також міжнародних судових установ.

Громадські об'єднання захищають не всі права фізичних осіб, а тільки ті, реалізація яких зумовлюється завданнями цього об'єднання. Тому виникнення процесуального представництва можливе тільки у випадках, передбачених законом.

Слід пам'ятати, що згідно з положеннями ЦПК України не допускається усна форма залучення представника до участі у цивільній справі шляхом занесення інформації до журналу судового засідання.

Якщо до позовної заяви (заяви) не додано документів, що підтверджують повноваження представника, суд, керуючись ч. 1 ст. 121 ЦПК України, повинен постановляти ухвалу про залишення позовної заяви без руху. Якщо в документі є застереження щодо подання позовної заяви (заяви) або, наприклад, закінчився строк дії довіреності, суд, керуючись п. 3 ч. 2 ст. 121 ЦПК повинен постановляти ухвалу про повернення позовної заяви (заяви). Якщо ці обставини були виявлені після відкриття провадження у справі, суд, керуючись п. 2 ч. 1 ст. 207 ЦПК України, повинен постановляти ухвалу про залишення позовної заяви (заяви) без розгляду.

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) від 08.04.1999 р. № 3-рп/99 [Текст] // ОВУ. — 1999. — № 15. — Ст. 35.
2. Штефан, М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс [Текст] : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / М. Й. Штефан. — К. : Ін Юре, 2005, — 624 с.
3. Фурса, С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар [Текст] : [у 2 т.] / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак ; за заг. ред. С. Я. Фурси. — К. : КНТ, 2006. — Т. 1. — 912 с.
4. Кравчук, В. М. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України [Текст] / В. М. Кравчук, О. І. Угриновська. — К. : Істина, 2006. — 944 с.
5. Балюк, М. І. Практика застосування Цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції [Текст] / М. І. Балюк, Д. Д. Луспенник. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 708 с. — (Серія "Судова практика")
6. Сенік, С. В. Цивільне процесуальне право [Текст] : навч. посіб. / С. В. Сенік, Р. Я. Лемик. — Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. — 424 с.
7. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства [Текст] : монограф. / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30.09.2009 р. № 23-рп/2009 [Текст] // ОВУ. — 2009. — № 79. — Ст. 2694.
9. Навроцька, Ю. В. Цивільне процесуальне право України [Текст] : навч. посіб. (у схемах і таблицях) / Ю. В. Навроцька, О. Б. Верба-Сидор, У. Б. Воробель ; за заг. ред. Ю. В. Навроцької. — Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. — 388 с.
10. Ромовська, З. Цивільний процесуальний кодекс: науково-практичний аналіз [Текст] / Зореслава Ромовська, Наталія Шумська, Надія Шумська. — К. : Дакор, 2013. — 600 с.

Надійшла до редакції 01.09.2014

Сенік С. В. Стороны представительства в гражданском процессе

Предметом исследования является институт представительства в суде в части субъектного состава сторон представительства в гражданском процессе. Проанализированы доктринальные подходы к пониманию понятия представительства в суде. На основе анализа законодательных положений, научных подходов и судебной практики поддерживается позиция, что целью представительства в суде является предоставление правовой помощи заинтересованному лицу в целях защиты его прав, свобод и интересов. Сделаны следующие выводы: представительство возможно во всех видах производств и на всех стадиях гражданского процесса; представительство возможно от всех лиц, участвующих в деле (по делам об усыновлении с учетом ст. 223 СК Украины и ч. 4 ст. 235 ГПК Украины; исходя из положений Закона Украины "О прокуратуре", прокурор в гражданском процессе должен участвовать лично). Отстаивается позиция, что физическое лицо может быть представителем в суде только при наличии в совокупности всех условий, определенных ст. 40 ГПК Украины, а потому отсутствие хотя бы одного из них лишает физическое лицо способности быть представителем в суде. Указано, что полномочия представителя в суде должны подтверждаться соответствующими документами, а процессуальные действия суда в случае нарушения правил подтверждения полномочий представителя зависят от стадии гражданского процесса.

Ключевые слова: *представительство, суд, заинтересованное лицо, адвокат, физическое лицо, доверенность, договор.*

Senyk, S. V. Parties of Representation in Civil Proceedings

The object of study of this paper is to institute representation in court of subject composition of parties' representation in civil proceedings. Doctrinal approaches to understanding the concept of representation in court have been analysed. Based on the analysis of legislative provisions, scientific approaches and litigation the position that the purpose of representation in court is to provide legal assistance to the person concerned to protect its rights, freedoms and interests is supported. The following conclusions: representation possible in all types of proceedings and at all stages of civil procedure; Mission possible for all persons involved in the case (in cases of adoption with regard to Art. 223 FC Ukraine and h. 4 Art. 235 of the CPC Ukraine, on the basis of the Law of Ukraine "On Prosecutor's Office" prosecutor in civil proceedings must participate personally). The position that a person can be a representative in court, only if the aggregate of all conditions defined by the Art. 40 of the CPC of Ukraine is maintained, so the absence of at least one of them deprives an individual's ability to represent in court. It is noted that the representative's authority in court should be supported by relevant documents and court proceedings in violation of the rules on confirmation of representative depend on the stage of civil procedure.

Keywords: representation, the court, the person concerned, lawyer, individual, Power of Attorney, contract.

